

**การปรับตัวของเกษตรกรทำนา ในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซาก
อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์**

The adaptation of farmers in the repetitious flooding area
Chumsaeng District Nakhon Sawan

ทรงชัย ทองปาน

**ภาควิชาภูมิศาสตร์ ดนอะติลปตาสตร
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร**

2554

บทคัดย่อ

การศึกษาการปรับตัวของเกษตรกรทำนาในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซาก อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ในครั้งนี้พบว่า อำเภอชุมแสงมีพื้นที่เพาะปลูกข้าวครอบคลุมพื้นที่เกือบทั้งหมด เนื่องจากมีลักษณะภูมิประเทศที่เหมาะสม ประกอบกับมีน้ำที่อุดมสมบูรณ์ทั้งจากแม่น้ำยม แม่น้ำน่าน คลองสายย่อยต่าง ๆ ตลอดจนน้ำใต้ดิน ในทางกลับกันลักษณะดังกล่าวได้ส่งผลทำให้อำเภอชุมแสงมีน้ำท่วมเป็นประจำทุกปี ดังนั้นเกษตรกรทำนาจึงต้องปรับตัวด้วยการเพาะปลูกข้าวโดยเน้นข้าวนาปรังเป็นหลักทำให้สามารถทำการเพาะปลูกได้ 2 ครั้งต่อปี ทั้งนี้การปลูกข้าวครั้งที่ 1 จะเริ่มขึ้นหลังจากที่ปริมาณน้ำลดลงตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน/ธันวาคมจนถึงเดือนมีนาคม/เมษายน หลังจากนั้นจะทำนาครั้งที่ 2 แทนที่ อย่างไรก็ตามการทำนาในครั้งนี้มีความเสี่ยงที่จะเกิดความเสียหายจากน้ำท่วมมากที่สุด ดังนั้นเกษตรกรทำนาในอำเภอชุมแสงจึงมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับภาวะดังกล่าว โดยเกษตรกรทำนามีการปรับตัวใน 3 ลักษณะคือ (1) การปรับตัวด้านพื้นที่ ได้แก่ การทำคันกันดินเพื่อป้องกันน้ำท่วม การสร้างแหล่งน้ำเพื่อใช้ในฤดูแล้ง การขุดตรงน้ำ/คลองเพื่อระบายน้ำออกจากพื้นที่ การถมดินเพื่อให้ระดับนาสูงขึ้นมีจำนวนเล็กน้อย (2) การปรับตัวด้านการผลิต ได้แก่ การเน้นนาปรังมากกว่านาปี การลดต้นทุนด้านปุ๋ยและยา การเลื่อนการเพาะปลูกข้าวนาปีให้เร็วขึ้น และการใช้พันธุ์ข้าวอายุสั้นสำหรับการทำนาครั้งที่ 2 และ (3) การปรับตัวด้านสังคมของครัวเรือนเกษตรกร ได้แก่ การรับจ้างใช้แรงงานเมื่อเก็บข้าว การเพิ่มรายได้โดยการเลี้ยงสัตว์ เช่น ปลา วัว ควาย บางครัวเรือนที่สมาชิกในครัวเรือนออกไปทำงานนอกพื้นที่ การเป็นสมาชิกกลุ่มชาวนาเพื่อช่วยเหลือกันเรื่องข้าว โดยตัวแปรที่สามารถอธิบายความแปรปรวนของระดับการปรับตัวของชาวนาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติเพียง 3 ตัวแปรที่มีความสำคัญคือ จำนวนช่องทางรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับน้ำท่วม จำนวนประเภทของเครื่องมือในการทำนาที่มี และปริมาณผลผลิตข้าว (เกวียน/ปี) และเพื่อเป็นการส่งเสริมการปรับตัวดังกล่าวเพื่อให้เกษตรกรทำนาในอำเภอชุมแสงสามารถผลิตข้าวได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลในช่วงระยะเวลาที่เหมาะสมกับการทำนา หน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานภาครัฐ เช่น เกษตรอำเภอ/เกษตรจังหวัด กรมชลประทาน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และองค์กรหน่วยงานอื่น ๆ ควรมีการพัฒนาระบบชลประทานให้ทั่วถึงทุกพื้นที่ในอำเภอชุมแสง มีหน่วยงานนครสวรรค์ ควรมีการขุดลอกคูคลอง และการก่อสร้างฝายชะลอหรือกักเก็บน้ำลำคลองสายย่อย แหล่งน้ำในพื้นที่อำเภอชุมแสง เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการระบายน้ำในช่วงฤดูฝน ในขณะเดียวกันก็สามารถเก็บกักน้ำไว้ใช้ได้ 2 ฤดูแล้ง องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและกรมชลประทานที่ในพื้นที่ชุมแสงและพื้นที่ใกล้เคียง ควรมีการประสานงานกันเพื่อจัดให้มีการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ให้เป็นระบบ ส่งเสริมและสนับสนุนให้เกษตรกรทำนา ลดต้นทุนในการผลิตในการทำนา และขอความร่วมมือระบบการติดตาม ฝ้าระวังและการให้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับสถานการณ์น้ำท่วมแก่เกษตรกรทำนา นอกจากนี้ยังควรที่จะมีการศึกษาวิจัยการปรับตัวของชาวนาในพื้นที่ประสบภัยธรรมชาติในประเด็นอื่น ๆ ต่อไป

Abstract

In this study of the adaptation of farmers in frequently flooded areas in Chumsang district, Nakornsawan, it was found that most of areas in Chumsang district were used for being farmland because of their suitable landscapes and rich water resources, for example, from river, Nan river, other minor canals and ground water. Its characteristics cause Chumsang district area to be flood every year. Then farmers must adapt their cultivation by growing off-season rice twice a year. The first rice production started after flood from November/December to March/April and started the second production immediately after harvesting the first one. However there was flood risk, so farmers must try to adapt for surviving in 3 ways: (1) Area based adaptation such as building ridges for preventing flood, providing water resources for dry season, digging waterways or canals for draining flood and earth filling for making high field land. (2) Production adaptation such as growing off-season rice more than in-season rice, reducing wage cost, growing in-season rice earlier than normal production and using short-duration rice in second production. (3) Social adaptation in farmers families such as going to be rice harvesting laborers, increasing income by domesticating livestock like cattle and fish, leaving homes to work outside community and subscribing to be member in agricultural group for helping each other. In addition there were 3 statistic significant variables which could explain variance of farmer's adaptation which was channel amount for receiving information of flood, kind of tools in rice production and rice production amount (cart per a year). To be support for this farmer adaptation related governmental sections such as agricultural officers, the Irrigation department, Local Administrative Organization and other institutes should develop irrigation system for all areas in Chumsang district. There should be canal dredging, dam or water storage building for dry season and it will also increase draining effectiveness in rainy season. Local Administrative Organization and Irrigation department in Chumsang district and neighborhood should cooperate to provide systematically water management, support better farming to reduce production cost, support monitoring system and provide flood management for farmers. Studying farmer adaptation in other risk areas was recommended.